



IMPERIALISMEN

Birgitte Holten

Europæernes første ekspansion fandt sted fra slutningen af 1400-tallet, hvor de erobrede og anlagde kolonier i verden udenfor Europa, som det er beskrevet i kapitel 4.

De første bosættelseskolonier blev etableret af Spanien og Portugal i Syd- og Mellemamerika, mens England og Frankrig i de følgende århundreder etablerede sig i de tyndt befolkede områder i Nordamerika, Australien og New Zealand. I Afrika og Asien oprettede europæerne netværk af befæstede handelsstationer, som bortset fra den hollandske koloni i Sydafrika ikke indebar større bosættelser. Disse handelsstationer og de handelskompagnier, der stod for handlen, stod for vigtige økonomiske interesser i Europa, og de blev senere udgangspunkt for den imperialistiske erobring af disse områder.

I årene omkring 1800 skete den første afkolonisering, som medførte, at det meste af det amerikanske kontinent blev selvstændigt: USA ved fredsslutningen med Storbritannien i 1783 og de latinamerikanske lande i løbet af 1820'erne. Herefter havde Spanien kun Cuba og Puerto Rico tilbage, mens Storbritannien beholdt overhøjheden over Canada. De spanske kolonier blev splittet op i mange mindre republikker, mens det portugisiske Brasilien forblev samlet som et kejserrige, der først i 1889 blev erstattet med en republik efter USA's mønster.

Europas næste ekspansive periode havde sit tyngdepunkt i årene mellem 1870 og udbruddet af 1. verdenskrig. Den anden koloniseringsbølge kaldes imperialismen, og den adskilte sig fra den første på flere områder.

Mens de tidlige kolonier var blevet administreret lokalt af udsendte og betroede embedsmænd, etablerede de imperialistiske stater en centraliseret administrativ kontrol over deres kolonier. Imperialismens hovedaktører var de europæiske stormagter, især Storbritannien, Frankrig og Tyskland, som fortrinsvis var interesserede i Asien og Afrika. USA og Japan var også imperialistiske stater, men de koncentrerede sig om deres egne geografiske nærområder.

Men hvorfor kom imperialismen? Hvad var det for kræfter og motiver, der lå bag denne udvikling, som fik stor betydning for ikke alene folkeslagene i Asien og Afrika, men også for europæerne selv? Hvilken betydning har den imperialistiske epoke for nutiden? Og hvordan ser man på imperialismen i dag?

Imperialismens teknologiske forudsætninger

Frem til midten af 1800-tallet havde kommunikationen mellem Europa og de andre verdensdele været langsom og besværlig. Et sejlskib kunne være to måneder om at nå til Sydamerika og næsten et halvt år om at nå til Indien eller Kina, og kommunikationen mellem USA's øst- og vestkyst skete også med skibe, der skulle hele vejen syd om Sydamerika.

Transportmidler som jernbaner og dampskibe og et moderne kommunikationssystem baseret på telegraf og en regelmæssig postdistribution gjorde det fra midt i 1800-tallet muligt at sende varer, information og ordrer fra den ene ende af verden til den anden på en brøkdel af den tid, det havde taget bare få år i forvejen. Suez-kanalen (1869) og Panama-kanalen (1914) åbnede nye direkte sejlruter, der forkortede afstandene og dermed nedsatte omkostningerne på de lange rejser til Asien og Stillehavets kyster. Udbygning af havneanlæg over hele verden gjorde det muligt at losse og laste de store, moderne dampskibe hurtigt – det sparede også både tid og penge. De moderne kommunikationsmidler var et af de fremskridt, europæerne bragte til de besatte områder. I Indien bandt kilometervis af jernbaner de tidligere småstater sammen og kom derved til at udgøre grundlaget for, at



Imperialismen var først og fremmest en politisk og økonomisk bevægelse, men ideen om, at det ville være en velgerning at sprede den europæiske civilisation og religion til resten af verden, var vigtig som legitimering af ekspansionen.



Kort, der viser, hvor mange km der blev sparet ved bygningen af Suezkanalen.

Indien i dag er ét stort land. På samme måde skabte sejlads med små dampskibe på Afrikas floder og søer kontakt mellem befolkningsgrupper, der aldrig før havde været i forbindelse med hinanden.

Udviklingen af våbenindustrien var en anden vigtig teknologisk forudsætning for imperialismen. Europæerne havde leveret skydevåben til Afrika i århundreder som betaling for de slaver, de førte til Amerika. Men i løbet af 1800-tallet skete der en voldsom militærteknologisk udvikling i Europa. Nye former for skydevåben som rifler, bagladegeværer og maskingeværer gjorde det muligt for selv ganske små europæiske enheder at vinde over store hære bevæbnet med traditionelle våben. Det var en vigtig grund til, at nogle få europæiske administratorer og officerer kunne dominere udstrakte landområder med store befolkninger.

Endelig betød øget viden om tropesygdomme som malaria og gul feber, at europæerne, der tidligere havde lidt under stor dødelighed i troperne, nu overlevede i meget højere grad. Det gjorde det mere attraktivt at søge stillinger i koloniadministrationen og medførte større kontinuitet, og det var endnu en grund til, at imperialismens administration kunne blive så effektiv. De sikrere livsvilkår for europæerne medførte også, at der kunne oprettes bosættelseskolonier med plantagedrift rundt om i verden. Franskmænd oprettede gummiplantager i Vietnam og vingårde i Algeriet, og englænderne dyrkede kaffe i Kenya og opdrættede kvæg i Sydafrika, hvor minedrift også kom til at spille en stor rolle.

"Den hvide mands byrde"

Imperialismen var først og fremmest en politisk og økonomisk bevægelse, men ideen om, at det ville være en velgerning at sprede den europæiske civilisation og religion til resten af verden, var vigtig som legitimering af ekspansionen. Det betød meget for den europæiske selvforståelse og den folkelige opbakning til det nye kolonieventyr, at man mente, at man gjorde de koloniserede en tjeneste ved at overtage magten i deres land.

Samtidig var den generelle holdning blandt europæerne, at de befandt sig på et højere niveau i forhold til befolkningerne i andre dele af verden. Det viste sig på mange måder: Det kunne være en velvillig nedlæthed, et oprigtigt ønske om at give dem den vestlige civilisations velsignelser eller en total afvisning af "de indfødtes" evne og vilje til at styre sig selv. Nogle af disse tanker kom til udtryk i englænderen Rudyard Kiplings digt om den hvide mands byrde fra 1899. (Digtet kan findes på engelsk og i en dansk oversættelse på internettet.) Imperialismen blev således også grundlag for periodens racistiske teorier, der ud fra "videnskabelige" argumenter kunne påvise de dominerede folks underlegenhed i forhold til de europæiske erobrere.

Imperialistiske mål og strategier

Samtidig med at den industrielle revolution lagde det teknologiske grundlag for imperialismen, var kolonierne også vigtige for Europas industrinationer.

Industrialiseringen slog igennem i det meste af Europa i løbet af 1800-tallet, og der opstod en hård konkurrence om råvarer og afsætningsmuligheder. Dette blev forstærket af, at Europa i årene efter 1870 blev ramt af en langvarig økonomisk krise. De begrænsede muligheder i Europa var en ekstra ansporing til at opdyrke nye markeder i andre verdensdele.

Økonomisk set var der tre hovedgrunde til, at imperialismen slog igennem som vindende strategi. For det første medførte den økonomiske krise, at industriinvesteringer gav lavere udbytte, og tidens økonomer og erhvervsfolk mente derfor, at spredningen af den økonomiske aktivitet til nye områder var nødvendig for at opretholde den økonomiske vækst.

For det andet medførte den voldsomme konkurrence mellem industri-landene en øget interesse for at finde nye markeder til deres produkter, og det var en indlysende mulighed at sælge dem til lande, der endnu ikke havde opbygget en egen industri.

For det tredje var de tropiske lande et skatkammer af råstoffer til en lang række produkter, som var blevet nødvendige bestanddele i en moderne tilværelse. Afrika leverede elfenben til klavertangenter og billardkugler, kakaobønner til det stigende forbrug af chokolade og palmeolie, plantefibre og kobber til mange industrielle formål. I Sydafrika blev der fundet guld og diamanter. Fra Asien kom der varer som kaffe, te og bomuld, som ingen europæer længere kunne undvære, foruden vigtige råstoffer som træ, tin og gummi.

De politiske årsager var lige så tungtvejende. Kolonier gav magt, både direkte og indirekte ved at holde konkurrenterne ude, og de kunne have en vigtig strategisk betydning i forhold til kommunikationsvejene.

Kampen og kapløbet mellem stormagterne

De imperialistiske lande havde hver deres dagsorden og interessesfære. Imperialismens virkning og konkrete udformning var også forskellig rundt om i verden. Storbritannien havde en særlig interesse for Indien, som var den vigtigste af alle de britiske kolonier og en kilde til stor velstand. Briterne tjente enorme summer på råvarer og landbrugsvarer fra Indien, og det var derfor også vigtigt for dem at sikre søvejen til Indien. Det vil sige, at Egypten og Østafrika fik strategisk betydning på grund af Suezkanalen, ligesom Sydafrika var et vigtigt støttepunkt for sejlskibe, der stadig måtte rejse syd om Afrika, fordi de ikke kunne passere Suezkanalen. Desuden forsøgte briterne at besætte Afghanistan for at holde russerne på afstand.

Udover de økonomiske grunde lagde den franske regering også stor vægt på den nationale prestige, som et koloniimperium gav. Frankrigs ho-

vedinteresser lå i to områder, nemlig i Nordafrika og Sydøstasien – de vigtigste kolonier var Algeriet og Vietnam, som blev mål for en stor fransk udvandring. Desuden besatte de store områder i Vestafrika. I Afrika kom de franske interesser til at støde sammen med de britiske, og det var i 1898 nær ved at forårsage en fransk-britisk kolonikrig.

Tyskland kom sent fra start i det imperialistiske kapløb. Den politiske førsteprioritet lå i rigets samling, og først da den var afsluttet i 1871, kunne man kaste sig ud i imperialistiske eventyr. Tyskland sikrede sig store områder i Sydafrika som det nuværende Namibia og Tanzania samt et par mindre områder i Afrika og Asien. Efter 1. verdenskrig mistede Tyskland alle sine kolonier.

Holland deltog ikke i kolonikapløbet, men beholdt og udvidede sin gamle koloni i Indonesien. Mange af de indonesiske bønder blev pålagt at bruge en femtedel af deres jord og arbejdskraft til produktion af landbrugsvarer, især kaffe, som blev solgt med stor fortjeneste på internationale auktioner i Holland.

Ruslands, Japans og USA's ekspansion

Mens de europæiske lande var særligt aktive i Asien og Afrika, koncentrerede de andre imperialistiske magter sig om deres nærområder. Rusland ekspanderede i Centralasien uden stor opmærksomhed fra europæisk side. Til gengæld vakte det opsigt, da Japan trådte i karakter som imperialistisk magt ved at føre krig mod – og besejre – først Kina (1894-95) og siden Rusland (1904-5). Japan havde i 1868 igangsat en række dybtgående reformer efter vestligt mønster – de såkaldte Meiji-reformer. Der blev udviklet moderne industrier, og militæret blev forstærket og moderniseret som grundlag for Japans imperialistiske ekspansion.

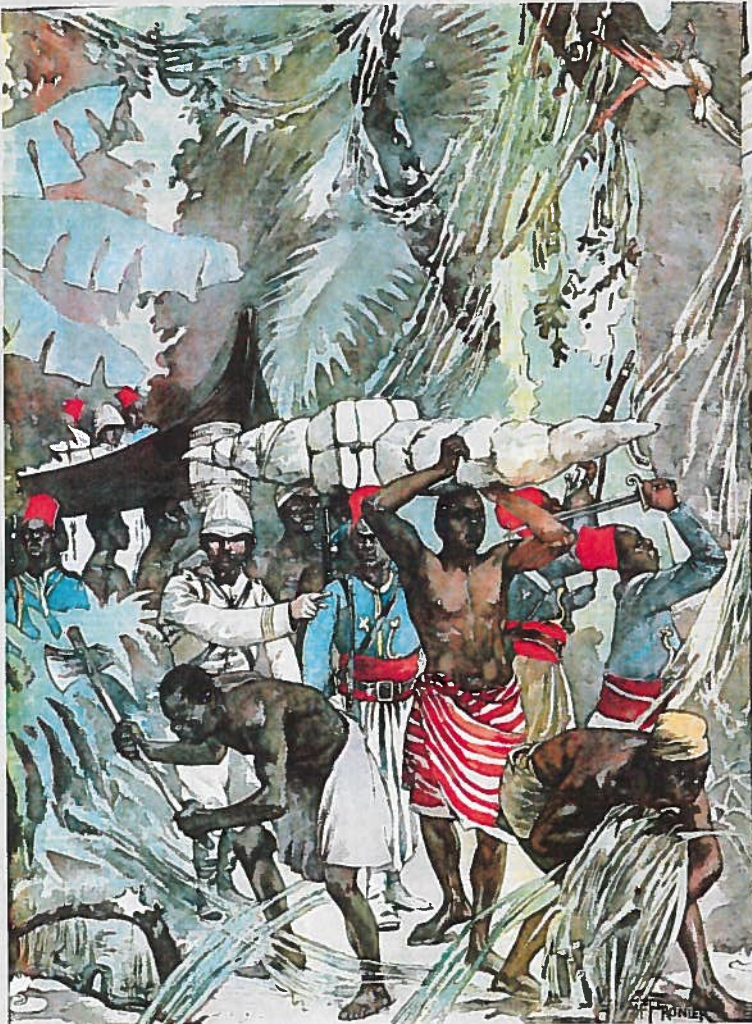
USA deltog ikke i kapløbet om Afrika og Asien, men satsede til gengæld på regional ekspansion. Det gik værst ud over Mexico, der mistede halvdelen af sit territorium til USA i løbet af 1830'erne og 1840'erne (staterne Texas, New Mexico, Arizona, Nevada og Californien).

I 1898 støttede USA cubanernes oprør mod Spanien, og den efterfølgende krig afsluttede Spaniens historie som kolonimagt, mens USA midlertidigt overtog de resterende spanske kolonier: Filippinerne, Puerto Rico og Guam.

USA havde desuden et enormt landområde at erobre indenfor sine egne grænser. Her kan man tale om en indre kolonisering, som først og fremmest gik ud over indianerne, der gradvist blev fordrevet fra deres territorier og i øvrigt blev udsat for et folkedrab, der var på fuldt højde med det, der udviklede sig i visse dele af Afrika.

FASHODA-AFFÆREN

Fashoda-affæren var højdepunktet i den britisk-franske rivalisering i Østafrika. En lille fransk styrke – ca. 130 senegalesiske soldater under kommando af 12 franske officerer – rejste i 1897-98 tværs over Afrika fra Brazzaville i Congo til et forladt britisk fort i Fashoda ved den Hvide Nil (i dag Kodok i Sydsudan). De skulle etablere et fransk protektorat i området for derved at tvinge briterne ud af Egypten. I september 1898 ankom engelske kanonbåde til stedet. De to styrker stod begge stejlt på deres ret til fortet. I Paris og London steg ophidselsen, og kravet om krig blev fremført med iver fra begge sider. Der skulle en solid diplomatisk indsats til for at afværge krigen, men hensynet til den europæiske magtbalance vejede dog tungere end erobringen af Afrika, og Frankrig besluttede efter nogle måneder at rømme fortet.



Lederen af den franske styrke, major Jean Baptiste Marchand, fik heltestatus i Frankrig. Titlen på dette billede er: MARCHAND NÆGTER AT OVERGIVE SIG, UNDTAGEN EFTER ORDRE FRA PARIS.

IMPERIALISMETEORIER

De første teorier om imperialismen blev udviklet af dens tilhængere. De argumenterede for, at det af økonomiske grunde var nødvendigt at sikre råstoffer til industrien og et marked for de europæiske produkter. Samtidig fremhævede de den store fordel, som den europæiske civilisation ville være for resten af verden. Fortalerne for denne holdning var f.eks. den britiske premierminister Benjamin Disraeli (1804-1881), digteren Rudyard Kipling (1865-1936) og den franske politiker Jules Ferry (1832-93).

De første kritikere af imperialismen var liberalt sindede forfattere som John A. Hobson (1858-1940). Hobson anså ikke imperialismen for andet end et umoralsk middel til undertrykkelse af resten af verden og anbefalede i stedet en mere retfærdig indkomstfordeling i de kapitalistiske lande. Det ville øge efterspørgslen på hjemmemarkederne og dermed give økonomisk vækst og bedre afsætningsmuligheder for industrien på et grundlag, der både var mere stabilt og mere retfærdigt.

Marxistiske tænkere kombinerede den økonomiske og den politiske dimension i imperialismen. De så imperialismen som en logisk følge af kapitalismens udvikling – kapitalisterne var nødt til at sprede deres aktiviteter til nye områder for at opretholde forrentningen af deres investeringer. Lenin (1870-1924) forklarede imperialismen som højdepunktet af kapitalismens mulige udvikling og påpegede dens storpolitiske konsekvenser. Han mente, at den stigende rivalisering mellem de europæiske stormagter nødvendigvis måtte ende med en total opdeling af verden mellem de rige lande og dermed lede frem til en stor krig mellem de imperialistiske magter.



Indien

Indien var kronen i det engelske imperium, og det blev markeret ved, at de britiske konger fra 1876 også tog titel af kejser over Indien.

Indien bestod i 1600-tallet af en lang række større og mindre fyrstedømmer, og manglen på et centralt styre gjorde det let for europæerne at træffe aftaler om etablering af befæstede handelsstationer, såkaldte faktorer, enten ved magt eller mod betaling. Portugiserne var de første, der etablerede sig i Indien, bl.a. i Goa og Mumbai (Bombay). Mumbai blev dog senere overtaget af det britiske East Asia Company, som gjorde denne by til centrum for det centrale styre, det efterhånden fik oprettet i Indien. Danmark var også repræsenteret i Indien med to handelsstationer på østkysten, Tranquebar i syd i nærheden af Chennai (Madras) og Serampore i Bengalen.



Fort Dansborg i Tranquebar, som det ser ud i dag. Ud over Tranquebar havde Danmark også en handelsstation i Serampore i Bengalen, ca. 25 km nord for Kolkata (Calcutta) og ejede desuden Frederiksoerne (øgruppen Nicobarerne). Men i løbet af 1800-tallet blev de danske besiddelser i Indien opslugt af det britiske imperium.

Storbritannien blev allerede i 1600-tallet den største europæiske magtfaktor i Inden i kraft af East Asia Company, og fra 1700-tallet begyndte kompagniet også at gribe ind i de indiske fyrstedømmer. Kompagniet havde sin egen hær til beskyttelse af handlen, og det kom derfor fra begyndelsen af 1800-tallet til at beherske det meste af Indien. De indiske fyrster beholdt magten over de indre anliggender i deres riger, men de måtte anerkende den britiske overhøjhed.

Denne situation fortsatte til 1857, hvor der udbrød et stort oprør blandt de indiske soldater i britisk tjeneste, de såkaldte sepoys. Oprøret blev nedkæmpet året efter, men medførte, at det britiske parlament overtog kolonien og indførte direkte styre ved hjælp af en lille elite af hvide embedsmænd og officerer. Det var et forholdsvis effektivt styre, som satsede på udvikling af uddannelses- og transportsystemet og opmuntrede til fremvæksten af en vestligt orienteret indisk middelklasse, som dog helt rutinemæssigt blev udsat for diskrimination og måtte affinde sig med de lavere poster i hierarkiet.

Kina

I modsætning til Indien var Kina ét stort og centralt styret rige, som i lang tid formåede at holde den europæiske tilstedeværelse under stærk kontrol. Frem til 1800-tallet fik kineserne store overskud ud af handlen med europæerne, men det ændredes, da briterne begyndte at indføre opium fra Indien. Mange kinesere blev afhængige af opium, og briterne tjente enorme summer. I 1839 greb den kinesiske kejser ind og forbød importen, men det fik briterne til at gå til angreb. Det vil sige, at den britiske stat gik i krig med en anden suveræn stat for at sikre de private købmænds ulovlige handel. Briterne havde en moderne flåde med kanoner og dampskibe, og de kunne hurtigt overføre mange soldater med moderne våben fra Indien, så den kinesiske hær og flåde blev hurtigt rendt over ende. Ved fredsslutningen i 1842 blev Kina tvunget til at afgive øen Hongkong til briterne i 100 år og give store indrømmelser for handlen samt betale en stor krigsskadeerstatning.

I 1856-60 førte Storbritannien og Frankrig igen krig mod Kina for at opnå handelsfordele. På samme tid skabte et stort oprør, Tai Ping-oprøret (1850-64), uro i store områder i det centrale Kina og truede statens eksistens og sammenhold. Kina blev dog ved med at bestå som en suveræn stat uden fremmed overherredømme og uden at blive splittet op mellem de europæiske magter.

I 1895 led Kina et ydmygende nederlag til Japan i den japansk-kinesiske krig. Det afslørede for omverdenen, hvor svagt styret var, og de europæiske magter, der på det tidspunkt var færdige med at dele Afrika mellem sig, øgede presset for at opnå fordele i Kina. Da USA i 1898 blev herre over Filippinerne og dermed fik interesse i asiatiske forhold, begyndte de en kampagne for at sikre alle interesserede lande de samme muligheder for at udfolde sig økono-



misk i Kina. Det var den såkaldte "Open Door Policy", der kom til at gælde fremover. I sine sidste krampetrækninger forsøgte den kejserlige administration i 1898 en desperat reformindsats, der skulle indføre vestlig civilisation i løbet af måneder. Det var dømt til at mislykkes, og i de følgende år var det klart, at kejserstyrets dage var talte, og det blev afsat i 1911. Årene omkring århundredeskiftet blev præget af et voldsomt oprør, Bokseropstanden, som først og fremmest var rettet mod den udenlandske tilstedeværelse.

Historikerne har gjort sig mange overvejelser over, hvorfor Kina, der frem til 1500-tallet havde et klart teknologisk forspring for Europa, viste sig at være så sårbart overfor de imperialistiske magter. En af forklaringerne er, at Kina i slutningen af kejsertiden havde udviklet sig til et bureaukratisk og centralistisk system, der fastlåste alle handlinger og effektivt forhindrede enhver kreativitet. Det er også kendetegnende, at Kina trods sin umådelige befolkning og territorium viste sig at være en kolos på lerfodder, der ikke kunne stille noget op mod det moderne europæiske militær. Oveni dette kom mange andre problemer som enorme krigsskadeerstatninger, fortsat opiumsimport og et politisk styre uden handlekraft.

Kapløbet om Afrika

I 1880 havde de europæiske magter besat omkring 10 % af Afrikas territorium. De vigtigste kolonier var Algeriet, som Frankrig havde erobret i 1830, og Sydafrika, som var blevet koloniseret af hollænderne, men erobret af briterne i slutningen af 1700-tallet. I de sidste årtier af 1800-tallet blev Afrika centrum for intens rivalisering mellem de europæiske lande, der hver især søgte at få kontrol over så store landområder som muligt. Denne periode kaldes ofte for "the scramble for Africa" eller kapløbet om Afrika, og hovedaktørerne var Storbritannien og Frankrig, selvom andre lande – Belgien, Tyskland og Italien – også var med i spillet.

Begyndelsen til den intensive rivalisering om Afrika så fredelig nok ud, for den var centreret om en række opdagelsesrejsende, der udforskede det ukendte kontinent for at finde Nilens kilder og kortlægge de store floders løb. De mest kendte er den skotske læge og missionær David Livingstone (1813-73) og den walisisk-amerikanske journalist Henry Morton Stanley (1841-1904). Viden om kontinentet var det første nødvendige skridt til dominans, og efter de opdagelsesrejsende fulgte missionærer, handelsmænd og militær. Selv om militær erobring fandt sted flere steder i Afrika, var europæernes almindeligste metode at indgå en traktat om overhøjhed med den lokale høvding. Det kunne foregå ved tvang eller overtalelse og skete ofte, uden at afrikanerne havde nogen mulighed for at kontrollere, hvad de skrev under på.

HENRY MORTON STANLEY OG FRISTATEN CONGO

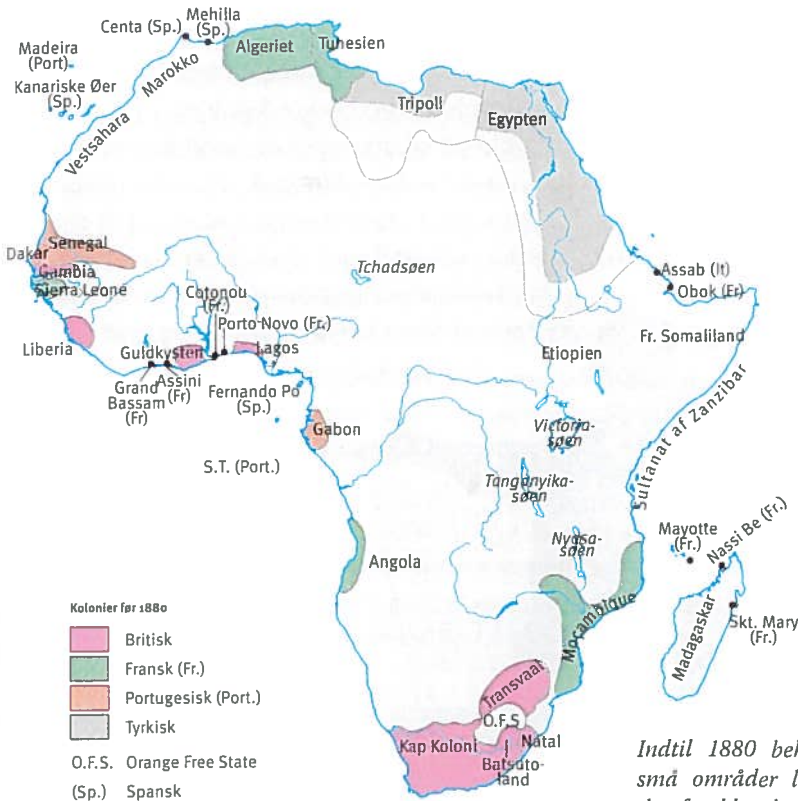


Englænderne var meget bevidste om at beskytte sig mod farerne i troperne, og det medførte opfindelser som gin og tonic (tonic indeholder kinin, der modvirker feber) og tropehjelmene. Her ses den opdagelsesrejsende Henry M. Stanley i sin såkaldte Stanley-cap, som han selv havde udviklet.

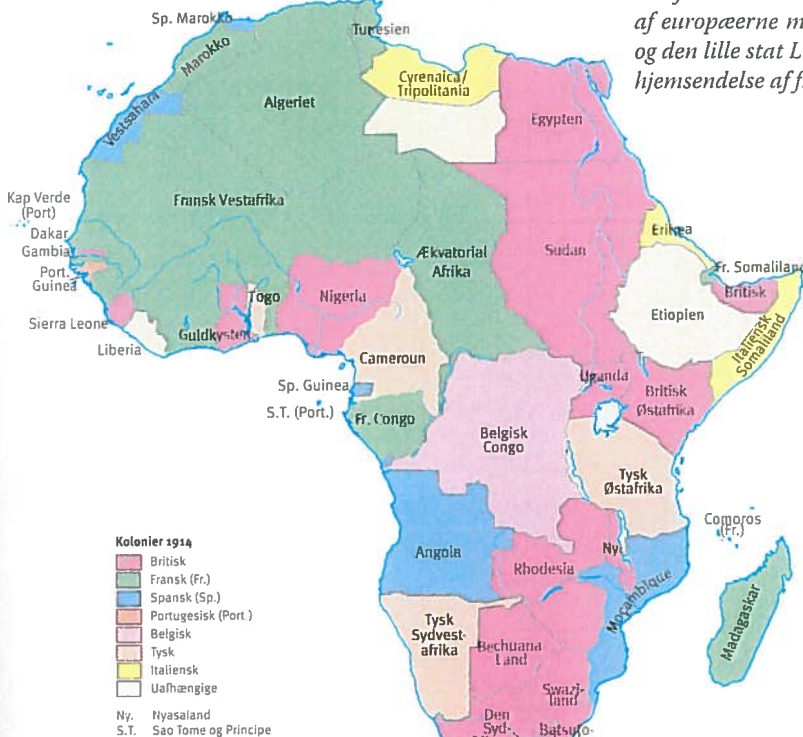
Henry Morton Stanley voksede op under fattige kår i Wales og stak som 18-årig af til Amerika. Her blev han optaget i en købmandsfamilie, som han tog navn efter. Han fik succes som journalist ved avisen New York Herald, som i 1871 sendte ham på en ekspedition til Afrika for at finde dr. Livingstone, som ingen havde hørt fra længe. Det lykkedes for Stanley at finde Livingstone, og sammen udforskede de egnen omkring Tanganyika-søen og slog fast, at Nilen ikke havde sit udspring her. Senere blev Stanley engageret af den belgiske kong Leopold 2., der havde til hensigt at etablere en koloni i området omkring Congo-floden. Til det formål havde Leopold oprettet et velgørende selskab, som skulle udbrede civilisation og kristendom i området, men i virkeligheden var hensigten var at skaffe kongen en koloni. Stanley gennemrejste området i årene 1879-84 og forhandlede traktater med de lokale herskere om at indgå i Fristaten Congo, som blev Leopolds personlige ejendom. Stanley er blevet anklaget for stor grusomhed mod sine indfødte bærere og hjælpere og for at have været redskab for et af de mest katastrofale koloniseringsprojekter.

Fristaten Congo var kong Leopold 2.'s personlige ejendom, og indbyggerne blev under grusomme forhold tvunget til at skaffe elfenben, gummi og andre råstoffer. Kolonien omfattede det meste af Congoflodens dal og har næsten de samme grænser som Folkerepublikken Congo i dag. I 1908 overtog den belgiske stat kolonien, og afsløringen af de grusomheder, der havde fundet sted under det kongelige styre, blev en stor international skandale i begyndelsen af 1900-tallet.

I 1880'erne var rivaliseringen mellem de europæiske magter blevet faretruende, og de blev enige om at aftale regler for delingen af Afrika. Dette skete ved Berlin-konferencen i 1884-1885. Der blev udarbejdet en traktat, der skulle sikre fri handel og sejlads på Congo- og Nigerfloderne samt åbenhed og enighed ved erhvervelsen af nye områder. Man indførte det princip, at besættelse af et område skulle håndhæves effektivt for at blive anset som legitimt. Det gav de europæiske magter en ekstra begrundelse for at nedkæmpe ethvert opræk til oprør fra afrikanernes side, og det gjorde de med stor grusomhed. Traktaten omhandlede kun de europæiske landes deling af Afrika og tog ingen hensyn til afrikanerne. Grænserne mellem de fleste afrikanske stater blev tegnet under Berlin-konferencen, og de er kendetegnet

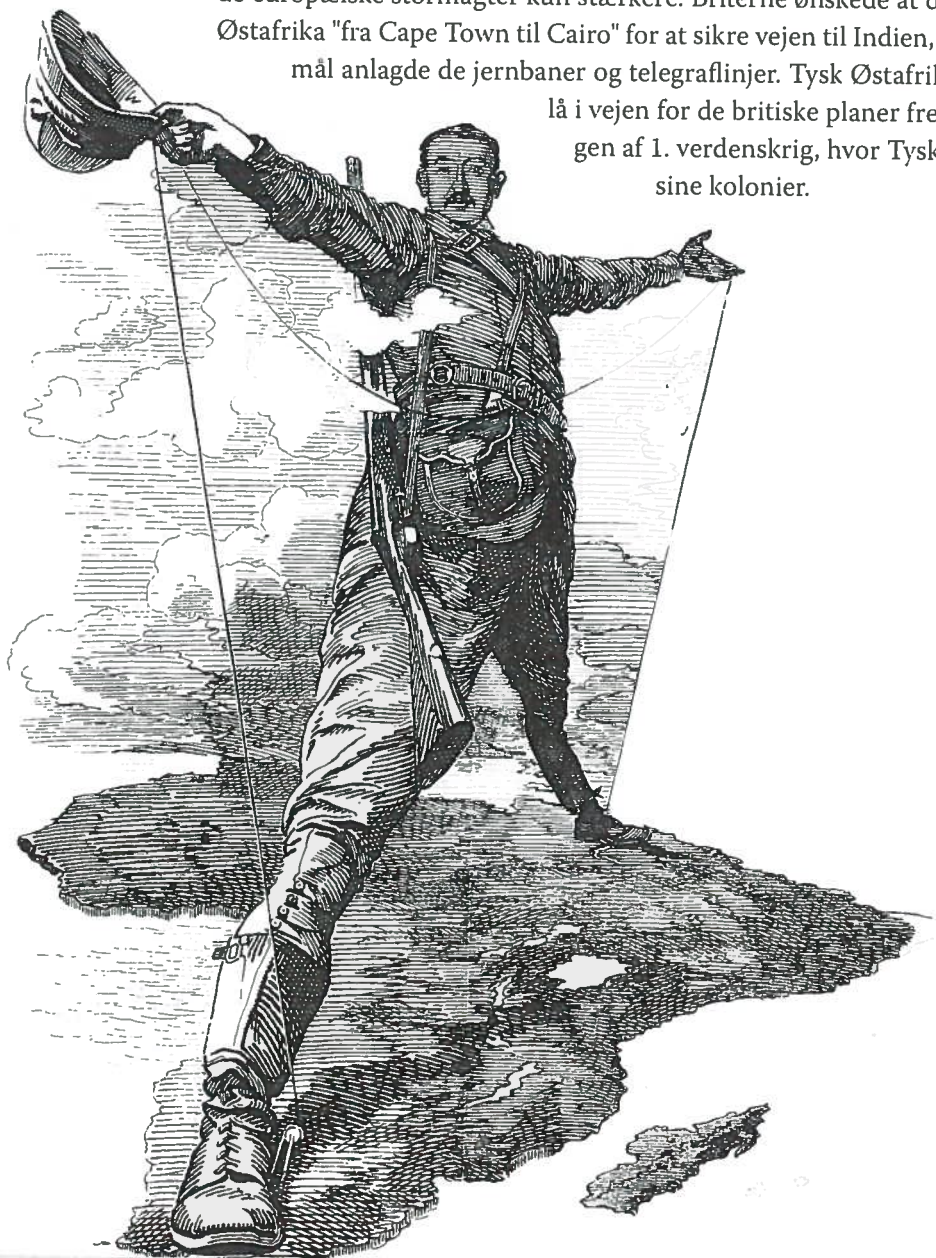


Indtil 1880 beherskede europæerne kun små områder langs Afrikas kyster, men derefter blev det meste af Afrika koloniseret af europæerne med undtagelse af Etiopien og den lille stat Liberia, der blev oprettet til hjemsendelse af frigivne slaver fra USA.



ved at være lavet ved skrivebordet uden hensyntagen til befolkningsgrupper, sprog og religioner. Mange af de konflikter, der stadig præger de afrikanske lande, har deres udspring i grænserne fra Berlin-konferencen.

Trods Berlin-konferencen blev konkurrencen og konflikterne mellem de europæiske stormagter kun stærkere. Briterne ønskede at dominere hele Østafrika "fra Cape Town til Cairo" for at sikre vejen til Indien, og til det formål anlagde de jernbaner og telegraflinjer. Tysk Østafrika (Tanzania) lå i vejen for de britiske planer frem til slutningen af 1. verdenskrig, hvor Tyskland mistede sine kolonier.



Karikaturen forestiller den syd-afrikanske mineejers og politikers Cecil Rhodes (1853-1902). Han var fortalende for total britisk dominans i Østafrika og fremsatte planer om en telegraflinje "fra Cape Town til Cairo", som skulle sikre overherredømmet. Gennem aftaler om minerettigheder med de lokale høvdinge fik han indlemmet et stort landområde i Sydafrika. Dette område blev siden en selvstændig stat med navnet Rhodesia – i dag Zimbabwe.

Latinamerika og Monroe-doktrinen

Mens de latinamerikanske lande stadig var midt i kampen for deres selvstændighed i 1820'erne, greb USA ind på en måde, der var uhørt på den tid. I 1823 fremsatte USA's præsident Monroe nemlig den såkaldte Monroe-doktrin, der advarede de europæiske magter om, at angreb mod suveræne stater i Nord- og Sydamerika ville blive opfattet som fjendtlige handlinger vendt mod USA. Monroe-doktrinen var dels en advarsel mod forsøg på generobring af de tidligere kolonier i Latinamerika og dels en klar tilkendegivelse af, at hele det amerikanske kontinent lå indenfor USA's interessesfære. Dette havde ikke den store praktiske virkning i 1820'erne, hvor USA stadig var langt fra sin stormagtstatus, men fik siden stor betydning.

I 1904 udvidede præsident Theodore Roosevelt fortolkningen af Monroe-doktrinen til, at den også omfattede forsvar for amerikanske interesser i de latinamerikanske lande. USA tiltog sig hermed, som det blev udtrykt, rollen som det amerikanske kontinents politibetjent. Denne rolle indebar til tider en aggressiv politik over for småstaterne i Caribien og Mellemamerika – først og fremmest op til 1930'erne og i sjældnere tilfælde helt frem til i dag.

Latinamerikas økonomiske situation var samtidig en overlevering fra kolonitiden i form af den såkaldte uformelle imperialisme, som medførte en



Karikatur af Teddy Roosevelt (1858-1919) som hele verdens politibetjent. Roosevelt var USA's præsident 1901-1909, og blev berømt for sit valgsprog "speak softly and carry a big stick". Han begyndte bygningen af Panama-kanalen og udvidede USA's interesser i forhold til Latinamerika med en tilføjelse til Monroe-doktrinen.

række økonomiske bindinger for de pågældende lande. De tidligere kolonimagter var bare blevet udskiftet med de industrialiserede lande, først og fremmest Storbritannien.

Mellemøsten – det opløste imperium

Europas historie havde i århundreder været præget af, at Europa grænsede op til et enormt imperium, det tyrkiske Osmannerrige, der strakte sig fra Middelhavet og langt op i Østeuropa.

I slutningen af 1800-tallet, mens Europa erobrede nye områder i Afrika og Asien, indebar den gradvise opløsning af Osmannerriget dels en risikofaktor, som medførte flere krige, og dels nye, fristende muligheder i både Centraleuropa og Mellemøsten. Flere dele af det tidligere Osmannerrige endte som europæiske kolonier.

Mange af de områder, tyrkerne havde erobret i tidens løb, frigjorde sig gennem blodige krige, f.eks. opnåede Grækenland som det første land sin selvstændighed i 1832. Bestræbelserne på at frigøre sig fra det tyrkiske overherredømme var stærkt medvirkende til at skabe stærke nationalistiske strømninger i Mellemøsten.

På samme tid viste flere europæiske stater stor interesse for de tyrkiske randområder. Rusland søgte gennem flere krige i løbet af 1800-tallet at få kontrol over områder med slavisk befolkning for at skaffe sig adgang til Middelhavet, og Frankrig gennemførte en gradvis erobring af Nordafrika.



I 1914 var Osmannerrigets opløsning allerede fremskreden, og de imperialistiske magter manifesterede deres indflydelse i udkanten af det for så mægtige rige.



Allerede i 1830 erobrede Frankrig Algeriet og indlemmede landet som en del af Frankrig, mens nabostaterne Tunesien og Marokko fik status af franske protektorater.

Udover det smuldrende imperium var Osmannerriget også plaget af voldsomme økonomiske problemer – landet blev i denne periode betegnet som "Europas syge mand". Gælden til udlandet var eksploderet efter et mislykket forsøg på at indføre moderne industrier i midten af 1800-tallet. Samtidig medførte de tætte økonomiske forbindelser til Europa en omstrukturering af landbruget, således at der blev produceret mange flere varer til eksport, først og fremmest bomuld og tobak.

Egypten kom på mange måder til at indtage en særstilling i Mellemøsten. Efter 1869 var Egypten nøglen til Suez-kanalen, som åbnede adgang mellem Middelhavet og Det Indiske Ocean. Den var en vital trafikforbindelse for alle, der havde kolonier i Asien, og kontrollen med den blev derfor et spørgsmål af stor politisk betydning. Da Egypten blev ramt af massive økonomiske problemer tidligt i 1870'erne, solgte landets hersker sine aktier i Suezkanalen til briterne, som derefter sammen med Frankrig satte styret under administration. Efter et nationalistisk oprør i 1882 blev Egypten et britisk protektorat.

Imperialismen – hvordan skal vi vurdere den i dag?

Imperialismen var et meget væsentligt skridt hen imod den globalisering, vi kender i dag. De moderne transport- og kommunikationsmidler og den øgede vestlige dominans skabte et verdensmarked, der byggede på en international arbejdsdeling mellem producenter af industrivarer og producenter af råstoffer. I kraft af imperialismen blev de ikke-vestlige landes ønsker og behov underkastet de europæiske økonomiske og politiske interesser, og deres befolkninger blev udsat for diskrimination og racisme.

Imperialismen blev udgangspunkt for en voksende økonomisk ulighed i verden. Dels i kraft af de skæve handelsbalancer, som kolonimagterne forstod at opretholde til egen fordel. Dels på grund af uhæmmet udførsel af ressourcer og kapitalistisk produktion af eksportvarer på plantager ejet af kolonimagtens borgere i stedet for produktion til dækning af de oprindelige indbyggers egne behov.

På den anden side kan den europæiske forestilling om, at imperialismen ville være en hjælp for de lande, der kom under europæisk indflydelse, ikke helt afvises. I mange lande blev der anlagt jernbaner og industrianlæg, og der blev indført en lovgivning, der fremmede menneskerettigheder og økonomisk udvikling. Mange af disse reformer blev også hilset velkommen blandt de mest veluddannede af de erobrede områders egne indbyggere som en mulighed for at skaffe udvikling til deres land. I de fleste tilfælde var fremskridtene dog dyrt betalt, og lang tids umyndiggørelse hæmmede fremvæksten af et civilt samfund, der selv kunne tage ansvaret for landets udvikling.

KILDER TIL KAPITEL 6

KILDE
6.1

Overvejelser om kvaliteterne ved ikke-europæiske sprog, 1835

Thomas Babington Macaulay (1800-59) var en britisk historiker og politiker. Han var fortaler for reformer og blev anset for at være en liberal politiker. I 1835 talte han i parlamentet om planerne for at uddanne og civilisere indierne. Uddrag.

Alle ser ud til at være enige om ét spørgsmål, nemlig at de dialekter, der normalt tales af de indfødte i denne del af Indien ikke kan udtrykke et litterært eller videnskabeligt indhold, og at de endvidere er så begrænsede og primitive, at det – indtil de er blevet berigede på en eller anden måde – ikke vil være muligt at oversætte noget som helst værdifuldt værk til dem. Det ser ud til, at alle er enige om, at den intellektuelle forbedring af de klasser af folket, som har mulighed for at gennemføre højere studier, kun kan gennemføres på et andet sprog end det, de plejer at tale.

Hvad skal det så være for et sprog? Halvdelen af komiteen mener, at det bør være engelsk, mens den anden halvdel anbefaler arabisk eller sanskrit. Hele spørgsmålet er for mig at se, hvilket sprog, det er vigtigst at kunne.

Jeg kan hverken sanskrit eller arabisk – men jeg har gjort hvad jeg kunne for at nå til en korrekt vurdering af deres værdi. Jeg har læst oversættelser af de mest berømmede værker på arabisk og sanskrit. Jeg har både her og hjemme diskuteret spørgsmålet med mænd med godt kendskab til de østlige sprog. Jeg er helt parat til at anerkende orientalisternes vurdering af den orientalske lærdom. Men jeg har aldrig fundet én af dem, der har kunnet benægte, at en enkelt hylde i et godt europæisk bibliotek var lige så meget værd som hele den indfødte litteratur fra Indien eller Arabien. Den vestlige litteraturs reelle værdi er faktisk fuldt anerkendt selv af de medlemmer af komiteen, der går ind for den orientalske undervisningsplan.

Der kan næppe være nogen tvivl om, at det område af litteraturen, hvor de østlige forfattere står højest, er poesien. Men jeg har aldrig mødt en orientalist, som dristede sig til at hævde, at poesi på arabisk og sanskrit kunne sammenlignes med de store europæiske nationers. Men når vi går fra fantasiens verden til værker, hvor kendsgerninger bliver fastslået og generelle principper bliver undersøgt, bliver den europæiske overlegenhed simpelthen umålelig. Jeg tror ikke, det er nogen overdrivelse at sige, at al den historiske viden, der kan findes i samtlige bøger skrevet på sanskrit, er mindre værd end, hvad der kan findes i den usleste skolebog brugt i underskolerne i England.

Og dette relative forhold mellem de to nationer er nogenlunde det samme inden for alle områder af fysisk eller moralsk filosofi. [...]

På et punkt er jeg fuldstændig enig med de herrer, hvis synspunkter jeg ellers taler imod. Jeg er af samme mening som dem, hvad angår umuligheden af – med vore begrænsede midler – at forsøge at uddanne hele befolkningen. Vi må for nuværende gøre vores bedste for at forme en klasse, der kan være tolke mellem os og befolkningsmasserne; en klasse af personer, som er indiske af blod og hudfarve, men engelske i smag, meninger, moral og intellekt. Til denne klasse må vi overlade opgaven med at forfine landets folkelige dialekter og berige dem med videnskabelige udtryk lånt fra vestlig sprogbrug og gradvist gøre dem anvendelige til at udbrede viden til befolkningens masser.

Kilde: Thomas Babington Macaulay, "Minute of 2 February 1835 on Indian Education" Macaulay, *Prose and Poetry*, selected by G. M. Young (Cambridge MA: Harvard University Press, 1957), pp-721-24,729. (Oversat af forfatteren).

GEORGE WASHINGTON WILLIAMS: Åbent brev til kong Leopold II om forholdene i Congo, 1890

KILDE
6.2

George Washington Williams (1849-91) var en afroamerikansk præst, politiker og historiker. I 1889 rejste Williams til Congo, og herfra sendte han et åbent brev til Leopold II med påvisning af, hvor dårlige forholdene var for indbyggerne. Han opfordrede desuden til nedsættelse af en international kommission til undersøgelse af overgrebene mod befolkningen. Uddrag.

Om traktaterne:

Ved flere lejligheder sendte Hr. Henry M. Stanley en enkelt hvid mand af sted med fire eller fem soldater fra Zanzibar for at forhandle traktater med de indfødte høvdinge. Det stadige argument var, at den hvide mands hjerte var blevet sygt af alle krigene og rygterne om krig mellem de forskellige høvdinge og landsbyer; at den hvide mand ønskede fred med sin sorte bror og ønskede at "samle alle Afrikas stammer" for fælles forsvar og velfærd. Alle knebene var trænet omhyggeligt, og nu var han parat. Nogle elektriske batterier var blevet indkøbt i London, og de var sat fast til armen under frakken og forbundet med et bånd henover den hvide brors håndflade, så når han gav den sorte bror et hjerteligt håndtryk, blev den sorte bror meget overrasket over, at den hvide brors håndtryk næsten væltede ham omkuld, så stærk var han. Når han spurgte om grunden til denne styrkeforskel, fik han at vide, at den hvide mand kunne trække træer op og klare de mest forbløffende styrkeprøver. Det næste var linsetricket. Den hvide bror tog en cigar frem, bed skødesløst spidsen af og holdt sit brændglas op mod solen. Så røg han roligt sin cigar til den sorte

brors store rædsel og forbløffelse. Den hvide mand forklarede sit nære forhold til solen og erklærede, at hvis han bad den om at brænde den sorte brors landsby, ville det ske. Det tredje var geværtricket. Den hvide mand tog et gevær med fænghætte, rev enden af det papir, der holdt kuglen, og hældte krudt og papir ned i løbet, men lod kuglen glide ned i sit venstre ærme. Der blev sat fænghætte i geværet, og den sorte bror blev bedt om at gå 10 m væk og skyde på sin hvide bror for at bevise, at han var en ånd og ikke kunne dræbes. Efter mange overtalelse sigter den sorte bror på sin hvide bror og skyder, og den hvide mand bøjer sig ned ... og tager kuglen ud af sin sko!

Med den slags midler, der er for tåbelige og afskyelige til at nævne, og med et par kasser gin, er hele landsbyer blevet overdraget til Deres majestæt. [...]

Om det filantropiske sigte med kolonien:

Jeg var ivrig for at se i hvilken grad, de indfødte havde "godkendt den faderlige omsorg" og Deres Majestæts "velvillige foretagsomhed" (?), og jeg blev bittert skuffet. I stedet for, at de indfødte i Congo "godkender den faderlige omsorg" fra Deres Majestæts regering, klager de alle vegne over, at deres land er blevet taget fra dem med magt; at regeringen er grusom og villkårlig, og de erklærer, at de hverken elsker eller respekterer regeringen og dens flag. Deres Majestæts regering har beslaglagt deres land, brændt deres byer, stjålet deres ejendele, gjort deres kvinder og børn til slaver og begået så mange andre forbrydelser, at det er umuligt at nævne dem alle. Det er naturligt, at de alle vegne flygter fra den "faderlige omsorg", som Deres Majestæts regering så ivrigt tilbyder dem.

Der har, så vidt jeg har kunnet finde ud af, aldrig været nogen "ærlig og praktisk bestræbelse på at forøge deres viden og sikre deres velfærd". Deres Majestæts regering har aldrig brugt en franc [belgisk møntenhed] til undervisning og heller ikke indført nogen praktisk form for industri.

Om lejesoldater og deres plyndringer:

Deres Majestæts regering har oprettet næsten 50 militærposter med to til otte lejede slavesoldater fra Østkysten. Der er ingen hvide officerer ved disse militærposter, som er befolket med sorte soldater fra Zanzibar [en ø ved Afrikas østkyst], og staten forventer ikke kun, at de selv skaffer sig mad, men at de plyndrer tilstrækkeligt til også at forsyne de garnisoner, hvor de hvide mænd bor. Disse røvere tvinger med våbenmagt de indfødte til at forsyne dem med fisk, geder, fugle og grøntsager, og hver gang, de indfødte nægter at føde disse vampyrer, rapporterer de det til hovedlejren, og så kommer de hvide officerer med et ekspeditionskorps og brænder landsbyen af. Disse sorte soldater, hvoraf mange er slaver, har magt over liv og død. De er uvi-

dende og grusomme, fordi de ikke forstår de indfødte, som staten har sat dem til at lede. De rapporterer ikke hvor mange røverier, de begår, eller hvor mange liv, de tager; de har blot fået besked på at leve af, hvad de kan få ud af de indfødte og således spare Deres Majestæts regering for udgifter til dem. De er landets største forbandelse.

Om slaver:

Deres Majestæts regering er indblandet i slavehandel, både en gros og en detail. Den køber og sælger og stjæler slaver. Deres Majestæts regering giver £ 3 pr. hoved for raske slaver til militærtjeneste. Officerer ved de vigtigste militærposter fanger mændene og får pengene, når de bliver overført til staten; men der er nogle mellemmand, der kun får 20-25 franc pr. hoved. For nylig blev 316 slaver sendt ned ad floden, og der er flere på vej. Disse stakkels indfødte bliver sendt hundredvis af miles væk fra deres landsbyer for at gøre tjeneste blandt andre indfødte, hvis sprog de ikke forstår. Når de løber væk, bliver der udsat en belønning på 1.000 N'taka [lokal møntenhed] for at fange dem. For ikke længe siden fik sådan en fanget slave hundrede piskeslag hver dag, til han døde.

Kilde: George Washington Williams: Åbent brev til kong Leopold II om forholdene i Congo, 1890. Fundet på <http://www.blackpast.org/?q=george-washington-williams-open-letter-king-leopold-congo-1890> (Oversat af forfatteren).

Jawaharlal Nehru: Om den engelske imperialisme, 1937-40



Jarwarharlal Nehru (1889-1964) var en af det indiske Kongrespartis vigtigste ledere, og han blev Indiens første premierminister efter selvstændigheden. Nedenstående kilde stammer fra et bind med hans artikler fra årene 1937-40, hvor Nehru var midt i kampen for selvstændighed og tilbragte lange perioder i fængsel.

Det vigtigste problem, vi står overfor i Indien, er folkets forfærdende fattigdom. Vil politisk selvstændighed hjælpe os til at formindske den og de utallige skader, den forvolder?

Det er vigtigt at huske på, at briterne har haft den effektive kontrol over Indien i mere end 150 år, og at de i denne periode har haft næsten fuldstændig frihed til at handle, som de ville. Der har ikke været nogen form for demokratisk eller anden kontrol, da det britiske parlament har været for langt væk og for uvidende om de faktiske forhold til at gribe ind. Indien var og er et rigt land, både hvad angår landbrug, mineraler og menneskelige ressourcer; kun folket er fattigt. Det var faktisk Indiens rigdomme, der tiltrak horderne af udenlandske eventyrere. Med disse ressourcer og den store befolkning og halvandet hundrede års ukontrollerede despoti skulle man vente væsentlige

resultater. I denne periode har Europa forandret sig til ukendelighed, Japan har ændret sig med overraskende hast, og Amerika er blevet verdens rigeste land. Men i Indien har vi stadig knugende fattigdom, udbredt analfabetisme, en generel mangel på hygiejne og lægehjælp – faktisk mangler vi alle gode sider ved livet. Der er givetvis kommet nogle positive resultater ud af det britiske styre, især inden for kunstvanding. Men det er meget lidt i sammenligning med, hvad det kunne have været.

Det er meningsløst at bebrejde det indiske folk for denne situation, da inderne ikke har haft indflydelse på den. Et folks tilbageståenhed må altid medføre fordømmelse af dets regering. Resultatet af det britiske styre i Indien er et klart argument for at fastslå dets nederlag. Men selve anerkendelsen af nederlaget bringer os ikke nærmere til en løsning på problemerne. Det er dog vigtigt at huske på dette faktum, for selve det britiske imperialistiske styres struktur har været og er grund til forværrelsen af vore problemer i stedet for at bidrage til at løse dem. Og da disse problemer kræver en hurtig indgriben, må vi lede efter den uden for det britiske imperium.

Kilde: Jawaharlal Nehru: "The Unity of India. Collected Writings 1937-40", 1948 (oversat af forfatteren).

KILDE

6.4

Niall Ferguson om imperialismen, 2004

Niall Ferguson (f. 1964) regnes for en af verdens mest indflydelsesrige historikere. Han er kendt for at fremsætte kontroversielle synspunkter og bl.a. være fortaler for, at imperialismen på mange områder var til gavn for de koloniserede lande. Her er en prøve på hans argumentation.

Uden udspredelsen af det britiske styre rundt om i verden er det svært at forestille sig, at de strukturer, der kendetegner den liberale kapitalisme, ville være blevet grundlaget for så mange forskellige økonomier. De imperier, der anvendte andre modeller – det russiske og det kinesiske – udsatte deres befolkninger for talløse lidelser. Det er svært at forestille sig, at størstedelen af verdens stater – som de har gjort det i dag – ville have indført de institutioner, der kendetegner det parlamentariske demokrati, uden indflydelsen fra det britiske imperialistiske styre. Indien, som er verdens største demokrati, skylder det britiske styre langt mere, end det anses for god tone at sige. Indiens eliteskoler, universiteter og statsadministration, samt hæren, pressen og det parlamentariske system bærer alle tydelige tegn på at være bygget op over britiske modeller. Og endelig er der selve det engelske sprog, som formodentlig er landets vigtigste eksportartikel i de sidste 300 år.

Kilde: Niall Ferguson: "Empire: How Britain made the Modern World", 2004 (oversat af forfatteren)